

WOORD VOORAF

Bij de eerste druk

Dit boek behandelt het volledige personen- en familierecht, voor zover dit privaatrechtelijk van aard is, met uitzondering van de maatregelen betreffende de kindbescherming. Het onderdeel huwelijksvermogensrecht, waaronder begrepen het echtscheidingsvermogensrecht, neemt wegens zijn vermogensrechtelijk karakter een aparte plaats in binnen het familierecht van Boek 1 BW. In de titel van het boek is dat tot uitdrukking gebracht.

De ontwikkelingen met betrekking tot Boek 4 Nieuw BW verhinderden in deze eerste druk ook het erfrecht te behandelen. De stand van de parlementaire behandeling maakt het waarschijnlijk dat in de tweede druk ook het (nieuwe) erfrecht een plaats zal vinden.

Het boek is vooral bestemd voor basisdoctoraalstudenten. De didactische aspecten kregen veel aandacht. Bij de opzet van deze studiereeks past dat naar literatuur en rechtspraak slechts wordt verwezen voor zover deze mede het hedendaagse recht bepalen.

Voor notariële studenten biedt het onderdeel huwelijksvermogensrecht niet meer dan een gedegen basis voor verdere studie. In het bijzonder de notariële praktijk vereist dat deze eerste kennismaking wordt gevolgd door verdieping.

Dit boek is geschreven naar de stand van de wetgeving per 1 april 1998, zodat alle recente wetswijzigingen, zoals die betreffende het naamrecht, het afstammingsrecht, het gezagsrecht en het geregistreerd partnerschap, werden verwerkt.

De tweede ondergetekende dankt mevrouw Gonnie Jakobs voor de uitnemende wijze waarop zij de tekstverwerking met betrekking tot de hoofdstukken 1-7 en 11-17 heeft verzorgd. Beide ondergetekenden danken mevrouw Hendrikje van der Linden, student-assistente notarieel recht, voor de redactionele ondersteuning en de vervaardiging van de registers.

Nijmegen, april 1998

M.J.A. van Mourik

A.J.M. Nuytinck

Bij de zevende druk

Behalve relevante recente literatuur en jurisprudentie (2015-2018) zijn in deze zevende druk de volgende wetten en wetsvoorstellen verwerkt.

1. Wet van 7 oktober 2015, *Stb.* 2015, 354, in werking getreden op 5 december 2015, tot wijziging van Boek 1 en Boek 10 van het Burgerlijk Wetboek betreffende de huwelijksleeftijd, de huwelijksbeletselen, de nietigverklaring van een huwelijk en de erkenning van in het buitenland gesloten huwelijken (Wet tegengaan huwelijksdwang).
2. Rijkswet van 14 april 2016, *Stb.* 2016, 182, in werking getreden op 14 juni 2016, houdende goedkeuring van het op 13 december 2006 te New York tot stand gekomen Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (*Trb.* 2007, 169 en *Trb.* 2014, 113).
3. Wet van 8 juni 2016, *Stb.* 2016, 226, in werking getreden op 1 september 2016, tot wijziging van Boek 4 van het Burgerlijk Wetboek om erfgenamen beter te beschermen tegen schulden van de erflater (Wet bescherming erfgenamen tegen schulden).
4. Wet van 13 juli 2016, *Stb.* 2016, 288, gefaseerde inwerkingtreding vanaf 2017, tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en de Algemene wet bestuursrecht in verband met vereenvoudiging en digitalisering van het procesrecht.
5. Wet van 13 juli 2016, *Stb.* 2016, 289, gefaseerde inwerkingtreding vanaf 2017, tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met vereenvoudiging en digitalisering van het procesrecht in hoger beroep en cassatie.
6. Wet van 13 juli 2016, *Stb.* 2016, 290, gefaseerde inwerkingtreding vanaf 2017, houdende aanpassing van wetten in verband met de invoering van de Wet tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en de Algemene wet bestuursrecht in verband met vereenvoudiging en digitalisering van het procesrecht en van de Wet tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met vereenvoudiging en digitalisering van het procesrecht in hoger beroep en cassatie (Invoeringswet vereenvoudiging en digitalisering procesrecht).
7. Wet van 24 april 2017, *Stb.* 2017, 177, in werking getreden op 1 januari 2018, tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Faillissementswet teneinde de omvang van de wettelijke gemeenschap van goederen te beperken.
8. Wet van 7 juni 2017, *Stb.* 2017, 245, in werking getreden op 1 januari 2018, tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met het clausuleren van het recht op contact of omgang na partnerdoding.
9. Voorstel van wet van 18 december 2014 tot wijziging van Boek 1 en Boek 10 van het Burgerlijk Wetboek en enige andere wetten betreffende het uitspreken van de echtscheiding en ontbinding van het geregistreerd partnerschap door de ambtenaar van de burgerlijke stand (Wet scheiden zonder rechter), *Kamerstukken II* 2014/15, 34118, 1-5, ingetrokken door het op 26 oktober 2017 aangetreden kabinet (*Kamerstukken II* 2017/18, 34118, 6).
10. Voorstel van wet van 19 juni 2015 van de leden Van Oosten, Recourt en Swinkels tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en van enige andere wetten in verband met de herziening van het stelsel van partneralimentatie (Wet

- herziening partneralimentatie), *Kamerstukken II 2014/15*, 34231, 2 en *Kamerstukken II 2016/17*, 34231, 7.
11. Voorstel van wet (zoals gewijzigd naar aanleiding van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State) van 8 september 2016 van de leden Recourt en Van Oosten tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek en van enige andere wetten in verband met de herziening van het stelsel van kinderalimentatie (Wet herziening kinderalimentatie), *Kamerstukken II 2015/16*, 34154, 6.
 12. Voorstel van wet van 15 november 2016 van de leden Bergkamp en Van Wijn-gaarden tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met directe koppeling van erkenning en gezamenlijk gezag voor ongehuwde en niet-geregistreerde partners, *Kamerstukken II 2016/17*, 34605, 2.

Van de in de voetnoten verwerkte rechterlijke uitspraken wordt de ECLI-code uitsluitend vermeld indien deze uitspraken niet in de *NJ* zijn gepubliceerd. Dit laatste is uiteraard vooral het geval bij uitspraken van gerechtshoven en rechtbanken.

Ondergetekende heeft ook de bewerking van de registers voor zijn rekening genomen en zich eveneens belast met de correctie van de drukproeven. Voorafgaand aan de registers zijn de 68 aanbevelingen uit het rapport van de Staatscommissie Herijking Ouderschap (SHO) opgenomen vanwege hun grote belang voor de ontwikkeling van het personen- en familierecht in de komende jaren. De werkzaamheden aan de kopij werden afgesloten op 15 november 2017. In beginsel is met nadien verschenen Kamerstukken, literatuur en jurisprudentie geen rekening meer gehouden.

Voor ondergetekende is deze zevende druk tevens de eerste die hij alleen heeft bewerkt. Het is gepast op deze plaats collega Van Mourik te bedanken voor de harmonieuze samenwerking bij de eerste zes drukken vanaf 1998 tot en met 2015.

Malden, 1 januari 2018

A.J.M. Nuytinck

INHOUDSOPGAVE

Afkortingen / XXV

Verkort aangehaalde literatuur / XXVII

HOOFDSTUK 1

Algemene inleiding / 1

- 1.1 De plaats van het personen- en familierecht binnen het Burgerlijk Wetboek / 1**
 - 1. Personen- en familierecht / 1
 - 2. Burgerlijk Wetboek / 1
- 1.2 De verhouding tussen het personen- en familierecht enerzijds en het huwelijksvermogens- en erfrecht anderzijds / 2**
 - 3. Familie(vermogens)recht / 2
- 1.3 De betekenis van het verdragenrecht voor het personen- en familierecht / 3**
 - 4. EVRM / 3
 - 5. IVBPR / 5
 - 6. Andere verdragen / 6
- 1.4 Bijzondere wetten / 7**
 - 7. Personen- en familierecht niet alleen in Boek 1 BW / 7
- 1.5 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering / 7**
 - 8. Familieprocesrecht / 7
- 1.6 Plan van behandeling / 9**
 - 9. Te behandelen onderwerpen uit het personen- en familierecht / 9
- 1.7 Andere literatuur betreffende het personen- en familierecht, huwelijksvermogensrecht en erfrecht / 9**
 - 10. Bibliografie / 9

HOOFDSTUK 2

Algemene bepalingen / 13

2.1 Rechtsbevoegdheid / 13

11. Rechtsbevoegdheid in verhouding tot handelingsbevoegdheid en handelingsbekwaamheid / 13

2.2 Ongeboren kind / 13

12. Fictief bestaan van ongeboren kind / 13

2.3 Bloed- en aanverwantschap / 14

13. Belang van bloed- en aanverwantschap / 14
14. Juridische en biologische bloedverwantschap; graad van bloedverwantschap / 15
15. Aanverwantschap; graad van aanverwantschap / 16

HOOFDSTUK 3

Het recht op de naam / 17

3.1 Inleiding / 17

16. Het vernieuwde naamrecht / 17

3.2 Voornamen / 18

17. Verkrijging van voornamen / 18
18. Wijziging van voornamen / 19

3.3 Geslachtsnaam / 19

19. Geslachtsnaam van het kind / 19
20. Geslachtsnaam van de (gewezen) echtgenoot of (gewezen) geregistreeerde partner / 23
21. Bewijs van de geslachtsnaam / 25
22. Wijziging van de geslachtsnaam en vaststelling van een geslachtsnaam of voornamen / 25
23. Het voeren van de naam van een ander / 27

HOOFDSTUK 4

Woonplaats / 29

4.1 Inleiding / 29

24. Het belang van de regeling van de woonplaats / 29

4.2 De woonplaats van een natuurlijk persoon en van een rechtspersoon / 30

25. De woonplaats van een natuurlijk persoon / 30
26. De woonplaats van een rechtspersoon / 30

- 4.3 Verlies en verplaatsing van woonstede / 30**
27. Verlies van woonstede / 30
28. Verplaatsing van woonstede / 31
- 4.4 Afgeleide of afhankelijke woonplaats / 31**
29. Afgeleide woonplaats van een minderjarige en van een onder curatele gestelde / 31
30. Afgeleide woonplaats bij bewind / 32
31. Afgeleide woonplaats bij mentorschap / 32
32. Voortduren van afgeleide woonplaats / 33
- 4.5 Sterfhuis / 33**
33. De betekenis van het sterfhuis / 33
- 4.6 Kantoor of filiaal / 33**
34. Woonplaats in verband met kantoor of filiaal / 33
- 4.7 Gekozen woonplaats / 34**
35. Wanneer is het mogelijk een woonplaats te kiezen? / 34

HOOFDSTUK 5

Burgerlijke stand / 35

- 5.1 Inleiding / 35**
36. Indeling van de regelgeving met betrekking tot de burgerlijke stand / 35
- 5.2 De ambtenaar van de burgerlijke stand / 36**
37. De ambtenaar van de burgerlijke stand / 36
- 5.3 De registers van de burgerlijke stand en de bewaring daarvan / 36**
38. De registers van de burgerlijke stand en de bewaring daarvan / 36
- 5.4 Akten van de burgerlijke stand en partijen bij deze akten / 37**
39. Akten van de burgerlijke stand en partijen bij deze akten / 37
- 5.5 De akten van geboorte en van overlijden en de akten houdende attestaties de vita / 38**
40. De akten van geboorte en van overlijden en de akten houdende attestaties de vita / 38
- 5.6 De bewijskracht van akten van de burgerlijke stand alsmede van afschriften en uittreksels / 41**
41. De bewijskracht van akten van de burgerlijke stand alsmede van afschriften en uittreksels / 41

- 5.7 De openbaarheid van de akten van de burgerlijke stand / 42**
 42. De openbaarheid van de akten van de burgerlijke stand / 42
- 5.8 De aanvulling van de registers van de burgerlijke stand en de verbetering van de daarin voorkomende akten en latere vermeldingen / 43**
 43. De aanvulling van de registers van de burgerlijke stand en de verbetering van de daarin voorkomende akten en latere vermeldingen / 43
- 5.9 Voorziening tegen de weigering tot het opmaken van een akte van de burgerlijke stand of tot een andere verrichting / 44**
 44. Voorziening tegen de weigering tot het opmaken van een akte van de burgerlijke stand of tot een andere verrichting / 44
- 5.10 Wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte / 45**
 45. Wijziging van de vermelding van het geslacht in de akte van geboorte / 45

HOOFDSTUK 6

Het huwelijk / 49

- 6.1 Inleiding / 49**
 46. Wat is een huwelijk? / 49
- 6.2 Vereisten tot het aangaan van een huwelijk / 52**
 47. Materiële of inwendige vereisten en formele of uitwendige vereisten / 52
 48. Leeftijdsvereiste / 52
 49. Geen gestoorde geestvermogens / 53
 50. Verbod van bi- en polygamie / 54
 51. Toestemmingsvereiste / 55
 52. Geen te nauwe bloedverwantschap / 57
 53. Geen geregistreerd partnerschap / 58
- 6.3 Formaliteiten die aan de voltrekking van het huwelijk moeten voorafgaan / 59**
 54. Voornemen in het huwelijk te treden / 59
 55. Beëdigde verklaring / 59
 56. Hertrouwen van een ouder die met het gezag is belast / 59
 57. Trouwbeloften / 60
- 6.4 Stuiting van het huwelijk / 61**
 58. Wat is stuiting? / 61
 59. Bevoegdheid en verplichting tot stuiting / 61
 60. Vorm van de stuiting / 62
 61. Opheffing van de stuiting / 62
 62. Rechtsgevolgen van de stuiting / 63

- 63. Bekendheid van de ambtenaar van de burgerlijke stand met huwelijksbeletselen / 63
- 6.5 De voltrekking van het huwelijk / 63**
- 64. De formaliteiten rondom de voltrekking van het huwelijk / 63
- 6.6 Nietigverklaring van een huwelijk / 65**
- 65. Terminologie / 65
- 66. Personen die bevoegd zijn de nietigverklaring van het huwelijk te verzoeken / 65
- 67. Gronden voor nietigverklaring van het huwelijk / 66
- 68. Rechtsgevolgen van nietigverklaring van het huwelijk / 69
- 6.7 Omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap (oud) / 70**
- 68a. Hoe wordt een huwelijk omgezet in een geregistreerd partnerschap (oud)? / 70
- 6.8 Bewijs van het bestaan van het huwelijk / 71**
- 69. Hoe wordt het bestaan van een huwelijk bewezen? / 71

HOOFDSTUK 7

Het geregistreerd partnerschap / 73

- 7.1 Inleiding / 73**
- 70. Wat is een geregistreerd partnerschap? / 73
- 71. Belangrijkste verschillen tussen het huwelijk en het geregistreerd partnerschap / 74
- 7.2 Inhoud van de wettelijke regeling / 75**
- 72. Voorwaarden voor de registratie / 75
- 73. Rechtsgevolgen van de registratie voor de verhouding tussen de geregistreerde partners onderling / 76
- 74. Het einde van het geregistreerd partnerschap / 78
- 7.3 Evaluatie van de Wet geregistreerd partnerschap en van de Wet openstelling huwelijk / 83**
- 74a. Bestaansredenen van het geregistreerd partnerschap naast het voor iedereen opengestelde huwelijk / 83

HOOFDSTUK 8

Huwelijksvermogensrecht / 85

- 8.1 Inleiding / 85**
- 75. Overzicht / 85
- 76. Toepassingsgebied / 87

-
- 8.2 Rechten en verplichtingen van echtgenoten / 87**
- 77. Dwingend recht / 87
 - 78. Getrouwheid, hulp en bijstand; verschaffing van het nodige (art. 1:81) / 88
 - 79. De reikwijdte van art. 1:81 / 88
 - 80. Verzorging en opvoeding; levensonderhoud en studie / 89
 - 81. Samenwoning / 89
 - 81a. Recht op informatie / 90
 - 81b. Vergoedingsrechten en -plichten / 90
- 8.3 Kosten van de huishouding / 94**
- 82. Inleiding / 94
 - 83. Aansprakelijkheid, draagplicht en verhaalsaansprakelijkheid of uitwinbaarheid / 94
 - 84. Draagplicht / 95
 - 85. Verhaalsaansprakelijkheid of uitwinbaarheid / 95
 - 86. De draagplicht ten aanzien van de kosten van de huishouding / 95
 - 87. De bijdrage- of fourneerplicht ten aanzien van de kosten van de huishouding / 96
 - 88. Aansprakelijkheid voor de kosten van de huishouding / 97
 - 89. Feitelijke scheiding en kosten van de huishouding / 98
 - 90. Gevolgen van niet-naleving van de wettelijke of de overeengekomen regeling / 98
 - 91. Huishoudgeld / 99
- 8.4 Bestuur / 99**
- 92. Inleiding / 99
 - 93. Bestuursbevoegdheid / 100
 - 94. Bestuursregeling / 101
 - 95. Bestuur en zaaksvervanging / 103
 - 96. Goederen dienstbaar aan beroep of bedrijf / 103
 - 97. Overschrijding van bestuursbevoegdheid / 104
 - 98. Overlaten van bestuur / 104
 - 99. Derdenbescherming / 105
 - 100. Bestuursopdracht door de rechtbank / 106
 - 101. Opheffing van de gemeenschap bij rechterlijke beschikking / 107
 - 102. Vergoedingsrechten en -plichten / 108
- 8.5 Beperking van handelingsbevoegdheid / 109**
- 103. Inleiding / 109
 - 104. Bescherming van het woonmilieu / 110
 - 105. Feitelijke scheiding / 110
 - 106. Bescherming tegen vrijgevigheid / 111
 - 107. Bescherming tegen zekerheidstelling / 112
 - 108. Vereenzelviging NV/BV / 113
 - 109. Bescherming tegen goederenkrediet / 114

- 110. Vormvereiste / 115
- 111. Vernietiging / 115

- 8.6 De wettelijke gemeenschap van goederen / 116**
- 112. Inleiding / 116
- 113. Huwelijksvermogensrechtelijke gemeenschap / 118
- 114. De omvang van de wettelijke gemeenschap van goederen; goederen / 119
- 114a. Zaaksvervanging / 123
- 115. De omvang van de wettelijke gemeenschap van goederen; schulden / 124
- 116. Verhaalbaarheid, uitwinning, vergoedingen / 126
- 116a. Verjaring / 127
- 117. Bestuur / 128
- 118. Ontbinding / 128
- 119. Aansprakelijkheid na ontbinding; afstand van de gemeenschap / 129

- 8.7 Huwelijksvoorwaarden in het algemeen / 130**
- 120. Inleiding / 130
- 121. De aard van de overeenkomst / 131
- 122. Vormvereisten; derdenbescherming / 133
- 123. Huwelijksvoorwaarden tijdens het huwelijk / 134
- 124. Reparatiehuwelijk / 134
- 125. Dwingende wetsbepalingen, goede zeden, openbare orde / 135
- 126. Schuldeisers; Dozy-clausule / 136

- 8.8 Keuzestelsels / 137**
- 127. Inleiding / 137
- 128. De gemeenschap van vruchten en inkomsten (oud) / 138
- 129. De gemeenschap van winst en verlies (oud) / 140
- 130. Analoge toepassing van art. 1:124-126 (oud) / 140
- 131. Overgangsrecht / 141
- 132. Het wettelijk deelgenootschap (oud) / 142
- 133. Koude uitsluiting / 142
- 134. Verrekenstelsels / 144
- 135. Periodiek verrekenbeding / 146
- 136. Finaal verrekenbeding / 148
- 137. De verrekenplicht van de bestuurder-grotaandeelhouder / 150

- 8.9 Aanbreng ten huwelijk / 151**
- 138. Bewijsregeling / 151

- 8.10 Ontbinding, vereffening en verdeling / 152**
- 139. Ontbinding / 152
- 140. Vereffening / 153
- 141. Verdeling / 154
- 142. Pensioenverevening / 155

HOOFDSTUK 9

Echtscheiding en scheiding van tafel en bed / 157

9.1 Inleiding / 157

- 143. Overzicht / 157
- 144. Duurzame ontwrichting / 158
- 145. Rechtspleging / 158
- 146. Pensioenverweer; billijke voorziening / 160

9.2 Alimentatie / 161

- 147. Alimentatie en pensioenverevening / 161
- 148. Alimentatie; vaststelling door de rechter / 161
- 149. Behoeftte / 163
- 150. Draagkracht / 164
- 151. Alimentatie; vaststelling bij overeenkomst / 165
- 152. Indexering / 166
- 153. Limitering van de duur / 167
- 154. Wijziging of intrekking / 168
- 155. Einde door hertrouwen, aangaan geregistreerd partnerschap of ongehuwd en ongeregistreerd samenwonen / 168
- 155a. Betaaladres en invordering / 170

9.3 Bijzondere bepalingen / 170

- 156. Benadeling van de huwelijksgemeenschap / 170
- 157. Voortzetting bewoning / 171

HOOFDSTUK 10

Levensonderhoud / 173

10.1 Inleiding / 173

- 158. Levensonderhoud in het algemeen / 173

10.2 De tot onderhoud verplichte personen / 174

- 159. Bloed- en aanverwanten / 174
- 160. De verwekker van het niet-erkende kind; donorinseminatie / 176
- 161. De stiefouder / 177
- 162. De gezagsdrager / 177

10.3 Omvang van de verplichting / 178

- 163. Maatstaven; matiging / 178
- 164. In natura / 179
- 165. Voorrangsregeling / 179
- 166. Wijziging of intrekking; indexering / 180

10.4 Kosten van verzorging en opvoeding / 180

- 167. Inleiding / 180
- 168. Naar draagkracht / 181
- 169. Niet (behoorlijke) nakoming / 182
- 170. Erfgenamen / 183
- 171. Vaststelling en wijziging door de rechter; indexering / 183
- 172. Betaaladres en invordering / 184

HOOFDSTUK 11

Afstamming / 185

11.1 Inleiding / 185

- 173. De nieuwe regelgeving inzake het afstammingsrecht / 185
- 174. Het recht om te weten van wie men afstamt / 187

11.2 Algemene bepalingen / 189

- 175. Familierechtelijke betrekking / 189
- 176. Wie is moeder van een kind? / 192
- 177. Wie is vader van een kind? / 197

11.3 Ontkenning van het door huwelijk of geregistreerd partnerschap ontstane vaderschap of moederschap / 200

- 178. Het Kroon-arrest / 200
- 179. Ontkenningsmogelijkheden voor de vader, de moeder en het kind / 201
- 180. Ontkenningsmogelijkheden in geval van overlijden van de vader, van de moeder of van het kind / 203
- 181. Rechtsgevolgen van de ontkenning / 204

11.4 Erkenning / 204

- 182. Wat is erkenning? / 204
- 183. Rechtsgevolgen van erkenning / 205
- 184. Wijzen van erkenning / 209
- 185. Nietigheid van de erkenning / 209
- 186. Vernietiging van de erkenning / 215

11.5 Gerechtelijke vaststelling van het ouderschap / 217

- 187. Definitie en rechtsgevolgen van de gerechtelijke vaststelling van het ouderschap / 217
- 188. Inhoud van de wettelijke regeling / 219

11.6 Inroeping of betwisting van staat / 223

- 189. Inroeping of betwisting van staat / 223

11.7 De bijzondere curator / 225

- 190. De bijzondere curator / 225

HOOFDSTUK 12

Adoptie / 227

12.1 Inleiding / 227

191. De nieuwe regelgeving inzake de adoptie / 227

12.2 Inhoud van de wettelijke regeling / 229

192. Wie kunnen adoptie verzoeken? / 229

193. Algemene grond voor beoordeling van adoptie en voorwaarden voor adoptie / 231

194. De voornamen en de geslachtsnaam van het geadopteerde kind / 238

194a. De processuele bekwaamheid van de minderjarige ouder in zaken van adoptie / 238

195. Rechtsgevolgen van de adoptie en tijdstip waarop deze intreden / 238

196. Herroeping van de adoptie en rechtsgevolgen van herroeping / 240

196a. Geen adoptierecht ad interim, maar handhaving van de mogelijkheid van adoptie door de meemoeder / 241

HOOFDSTUK 13

Minderjarigheid / 245

13.1 Algemene bepalingen / 245

197. Wie zijn minderjarig? / 245

198. Rechtsgevolgen van minderjarigheid / 246

199. Uitzonderingen op de handelingsonbekwaamheid van de minderjarige / 249

13.2 Handlichting / 250

200. Wat is handlichting? / 250

201. Intrekking van de handlichting / 251

202. Publicatie van de handlichting en haar intrekking / 251

13.3 Raad voor de kindbescherming / 251

203. Taak van de raad voor de kindbescherming / 251

13.4 Registers betreffende het over minderjarigen uitgeoefende gezag / 253

204. Gezagsregisters / 253

HOOFDSTUK 14

Het gezag over minderjarige kinderen / 255

14.1 Inleiding / 255

205. De nieuwe regelgeving inzake het gezag over minderjarige kinderen / 255

14.2 Algemene bepalingen / 258

206. Ouderlijk gezag en voogdij / 258

- 207. Wie zijn onbevoegd tot het gezag? / 259
- 208. Gezag wat de persoon van de minderjarige betreft / 259
- 209. Gezag wat het vermogen van de minderjarige betreft / 265

- 14.3 Ouderlijk gezag / 265**
- 210. Het gezamenlijk gezag van ouders binnen en buiten huwelijk en het gezag van één ouder na scheiding / 265
- 210a. Het gezamenlijk gezag van ouders binnen een geregistreerd partnerschap / 270
- 211. Het gezag van ouders anders dan na scheiding / 272
- 212. Gezag na meerderjarigverklaring / 275
- 213. Het bewind van de ouders / 275

- 14.4 Gemeenschappelijke bepalingen betreffende de gezagsuitoefening door de ouders en de gezagsuitoefening door één van hen / 279**
- 214. Beëindiging van het gezamenlijk gezag / 279
- 215. Wijziging van beslissingen waarbij een ouder alleen met het gezag is belast / 279
- 216. Aanvang van het gezag / 280
- 217. Onbevoegdheid tot het gezag / 280
- 218. Blokkaderecht van pleegouders / 281

- 14.5 Gezamenlijk gezag van een ouder tezamen met een ander dan een ouder / 282**
- 218a. Algemeen / 282
- 218b. Het gezamenlijk gezag van rechtswege van een ouder tezamen met een ander dan een ouder / 282
- 219. Het gezamenlijk gezag van een ouder tezamen met een ander dan een ouder krachtens rechterlijke beslissing / 284
- 220. Rechtsgevolgen van gezamenlijk gezag van een ouder tezamen met een ander dan een ouder krachtens rechterlijke beslissing / 286
- 220a. Gemeenschappelijke bepalingen inzake het gezamenlijk gezag van een ouder tezamen met een ander dan een ouder / 287

- 14.6 Voogdij / 288**
- 221. Voogdij in het algemeen / 288
- 222. Voogdij door een der ouders opgedragen / 291
- 223. Voogdij door de rechter opgedragen / 293
- 224. Ontslag van de voogdij / 293
- 225. Onbevoegdheid tot de voogdij / 294
- 226. Het toezicht van de voogd over de persoon van de minderjarige / 294
- 227. Het bewind van de voogd / 295
- 228. De rekening en verantwoording bij het einde van de voogdij / 301

HOOFDSTUK 15

Omgang en informatie / 303

15.1 Inleiding / 303

229. De nieuwe regelgeving inzake de omgang met minderjarige kinderen / 303

15.2 Inhoud van de wettelijke regeling / 304

230. Omgang tussen kind en ouder; ontzeggingsgronden / 304

231. Informatie- en consultatieverplichting van de ene jegens de andere ouder / 306

232. Informatieverplichting van derden jegens de niet met het gezag belaste ouder / 306

233. Begin van het omgangsrecht en wijziging van de omgangsregeling / 307

234. Omgang tussen kind en degene die in een nauwe persoonlijke betrekking tot het kind staat / 308

235. Informele rechtsingang van de minderjarige / 310

236. Omgangs- en informatieregeling in geval van gezamenlijke gezagsuitoefening / 310

HOOFDSTUK 16

Curatele, meerderjarigenbewind en mentorschap / 313

16.1 Inleiding / 313

237. Drie rechtsfiguren ter bescherming van meerderjarigen / 313

238. Verhouding tot algemeen vermogensrecht / 315

16.2 Inhoud van de wettelijke regeling van de curatele / 317

239. Gronden voor ondercuratelestelling / 317

240. Door wie kan de curatele worden verzocht? / 319

241. Provisionele bewindvoerder / 319

242. Begin van de curatele en haar rechtsgevolgen / 321

243. Uitzonderingen op de handelingsonbekwaamheid van de onder curatele gestelde / 323

244. Wie wordt tot curator benoemd? / 324

245. Schakelbepalingen / 328

246. Einde van de curatele / 329

247. Publicatievoorschriften / 330

16.3 Inhoud van de wettelijke regeling van het meerderjarigenbewind / 331

248. Gronden voor onderbewindstelling / 331

249. Door wie kan instelling van het bewind worden verzocht? / 334

250. Bewind in plaats van curatele of bestuursopdracht / 334

251. Substitutie; uitbreiding en beperking van het bewind / 335

252. Wie wordt tot bewindvoerder benoemd? / 335

253. Publicatieverplichting en publicatiemogelijkheid / 337

254. Rechtsgevolgen van het bewind / 338

- 255. Handelingsbevoegdheid van de bewindvoerder en haar beperkingen / 341
- 256. Rechten en verplichtingen van de wederpartij; bescherming van de wederpartij / 343
- 257. Aansprakelijkheid van de rechthebbende en van de bewindvoerder / 344
- 258. Rekening en verantwoording door de bewindvoerder; verslag van het verloop van het bewind; beloning van de bewindvoerder / 345
- 259. Einde van de taak van de bewindvoerder; einde van het bewind / 346

16.4 Inhoud van de wettelijke regeling van het mentorschap / 347

- 260. Gronden voor instelling van een mentorschap / 347
- 261. Door wie kan instelling van het mentorschap worden verzocht? / 348
- 262. Mentorschap in plaats van curatele / 348
- 263. Wie wordt tot mentor benoemd? / 349
- 264. Rechtsgevolgen van het mentorschap / 350
- 265. Aansprakelijkheid van de mentor en van de betrokkene / 353
- 266. Verslag van werkzaamheden van de mentor; kostenvergoeding en beloning van de mentor / 354
- 267. Einde van de taak van de mentor; einde van het mentorschap / 355

HOOFDSTUK 17

Afwezigheid, vermissing en vaststelling van overlijden in bepaalde gevallen / 357

17.1 Onderbewindstelling in geval van afwezigheid / 357

- 268. Gronden voor onderbewindstelling / 357
- 269. Rechtsgevolgen van het afwezigenbewind / 358
- 270. Einde van het afwezigenbewind / 359

17.2 Personen wier bestaan onzeker is / 359

- 271. Wanneer is een persoon vermist? / 359
- 272. Erfdeel of legaat voor vermiste / 359
- 273. Verklaring van vermoedelijk overlijden en haar rechtsgevolgen / 360
- 274. Beperkingen ten aanzien van erfgenamen en legatarissen van degene die vermoedelijk overleden is verklaard / 361
- 275. Staat van vóór het nieuwe huwelijk geboren kinderen en gezagsvoorziening / 363

17.3 Vaststelling van overlijden in bepaalde gevallen / 364

- 276. Vaststelling van overlijden in bepaalde gevallen / 364

HOOFDSTUK 18

Erfrecht / 367

18.1 Inleiding / 367

- 277. Erfopvolging / 367
- 278. De nalatenschap / 368

-
279. Erfstelling, legaat, last / 368
280. Bestaanseis / 369
281. Uit eigen hoofde of bij plaatsvervulling / 370
- 18.2 Erfopvolging bij versterf / 370**
282. Ordening; parentelenstelsel / 370
283. Halfbroers en halfzusters / 372
284. Wettelijke verdeling / 372
285. De 'deelgenoten' en hun erfdelen / 374
286. Afwijking van de wettelijke regeling / 374
287. De vordering van de kinderen / 375
288. Ongedaanmaking / 377
289. Wilsrechten / 377
290. De ouderlijke boedelverdeling / 379
- 18.3 Andere wettelijke rechten / 381**
291. Inleiding / 381
292. Gebruik van woning en inboedel / 382
293. Vruchtgebruik op woning en inboedel / 382
294. Verzorgingsvruchtgebruik op andere goederen / 383
295. Verzorgingsbehoefte / 383
296. Som ineens voor een kind / 384
297. Som ineens als billijke vergoeding voor verrichte arbeid / 385
298. Beroeps- of bedrijfsvoortzetting / 385
- 18.4 Uiterste wilsbeschikkingen in het algemeen / 386**
299. Rechtshandeling / 386
300. Uitlegging van uiterste wilsbeschikkingen / 388
301. Aanwas / 389
302. 'Het naaste bloed' / 389
303. Testeerbevoegdheid / 389
304. Beperking voordeelgenieters / 390
305. Vormvereisten; codicil / 391
- 18.5 Soorten uiterste wilsbeschikkingen / 392**
306. Gesloten stelsel / 392
307. Erfstelling / 392
308. Legaat / 393
309. Quasi-legaat / 394
310. Testamentaire last / 394
311. Voorwaardelijke makingen en tweetrapsmakingen / 394
- 18.6 De legitieme portie / 396**
312. Dwingend recht / 396
313. Omschrijving van de legitieme portie / 397
314. Berekening van de legitieme portie / 398

- 315. Overgangsrecht / 399
- 316. In aanmerking te nemen giften / 399
- 317. Giften die niet als giften worden beschouwd / 401
- 318. Quasi-legaten / 401
- 319. Waardering van giften / 402
- 320. Berekening van de legitimaire aanspraak / 403
- 321. 'Inferieure' makingen aan een legitimaris / 404
- 322. Bedrijfsopvolging en bewind / 405
- 323. Inzage en inlichtingen voor de legitimaris / 406
- 324. De vordering van de legitimaris / 406
- 325. De niet-opeisbaarheidsclausule / 407
- 326. Inkorting van makingen / 408
- 327. Inkorting van giften / 409
- 328. Legitieme portie en stiefkinderen / 409

18.7 Executele en bewind / 410

- 329. Executele / 410
- 330. Testamentair bewind / 411

18.8 Gevolgen van erfopvolging; aanvaarding en verwerping / 413

- 331. Opvolging in goederen en schulden ('saisine') / 413
- 332. Aansprakelijkheid voor nalatenschapsschulden / 414
- 333. Boedelnotaris / 414
- 334. Boedelregister / 415
- 335. Verklaring van erfrecht / 415
- 336. Boedelvolsmacht / 417
- 337. Aanvaarding en verwerping / 417
- 338. Vereffening / 419

18.9 Verdeling / 419

- 339. Inleiding / 419
- 340. Toerekening van schulden / 420
- 341. Inbreng van giften / 420
- 342. Waarde en waardering / 421

Bijlage. De 68 aanbevelingen van de Staatscommissie Herijking Ouderschap (SHO) / 423

Jurisprudentieregister / 431

Wetsartikelenregister / 451

Trefwoordenregister / 481

HOOFDSTUK 1

Algemene inleiding

1.1 De plaats van het personen- en familierecht binnen het Burgerlijk Wetboek

1 Personen- en familierecht

Het personen- en familierecht bestaat uit regels die betrekking hebben op de status van natuurlijke personen, zoals hun rechtsbevoegdheid – niet te verwarren met handelingsbevoegdheid – en handelingsbekwaamheid. Het personen- en familierecht begeleidt de mens als het ware in juridisch opzicht van de wieg tot het graf en besteedt daarbij aandacht aan vragen als: wat zijn de rechtsgevolgen van de geboorte van een kind, van wie stamt het af, welke naam heeft het, wie oefent het gezag over het minderjarige kind uit, hoe kan een meerderjarige worden beschermd, zowel op vermogensrechtelijk als op niet-vermogensrechtelijk gebied, wie zijn verplicht tot het verstrekken van levensonderhoud, wie kunnen een huwelijk of geregistreerd partnerschap aangaan? Men zou nog een onderscheid kunnen maken tussen personenrecht enerzijds en familierecht anderzijds, maar dat heeft weinig zin, nu aan dit onderscheid geen rechtsgevolgen zijn verbonden.

2 Burgerlijk Wetboek

Het merendeel van de regels betreffende het personen- en familierecht is terug te vinden in Boek 1 BW, zoals dat is ingevoerd op 1 januari 1970 en nadien vele malen ingrijpend is gewijzigd. Sinds 1 januari 1992, toen de Boeken 3, 5 en 6, alsmede enkele titels van Boek 7 BW werden ingevoerd, is er sprake van een toenemende integratie van het personen- en familierecht in het algemene vermogensrecht, vooral door toedoen van de zogenaamde schakelbepalingen, zoals art. 3:15, 59, 78, 79 en 326, alsmede art. 6:216.

Een enkel voorbeeld moge op deze plaats volstaan. In 1992 besliste de Hoge Raad¹ dat een verplichting tot erkenning (art. 1:223 e.v. (oud), thans art. 1:203 e.v.) onder omstandigheden reëel kan worden geëxecuteerd. De weg die daartoe moet worden gevolgd, is te vorderen dat wordt vastgesteld dat een verplichting van de man om te erkennen in de bijzondere omstandigheden van

1 HR 3 april 1992, NJ 1993/286, m.nt. E.A.A. Luijten (*reële executie van erkenning*).

het geval inderdaad moet worden aanvaard, en dat op grondslag van deze vaststelling art. 3:300 in verbinding met art. 3:326 wordt toegepast. Dit zal zich voordoen als het nalaten van erkenning in strijd komt met hetgeen de man in het maatschappelijk verkeer betaamt jegens het kind, onderscheidenlijk de moeder, bijvoorbeeld omdat op goede gronden – die verband kunnen houden met een samenlevingscontract – mocht worden vertrouwd dat wel erkenning zou plaatsvinden.

Een ander voorbeeld, eveneens ontleend aan het afstammingsrecht, is te vinden in de jurisprudentie van de Hoge Raad² met betrekking tot art. 1:224 lid 1 aanhef en onder d (oud), thans art. 1:204 lid 1 aanhef en onder c. Volgens eerstgenoemde bepaling is een erkenning nietig indien zij is gedaan bij het leven van de moeder zonder haar voorafgaande schriftelijke toestemming. Zij kan deze toestemming tot erkenning weigeren, maar zij kan deze weigeringsbevoegdheid niet inroepen voor zover zij haar misbruikt. Een dergelijk misbruik van bevoegdheid kan onder meer worden aangenomen wanneer zij wordt uitgeoefend met geen ander doel dan een ander te schaden of met een ander doel dan waarvoor zij is verleend of ingeval men, in aanmerking nemende de onevenredigheid tussen het belang bij de uitoefening en het belang dat daardoor wordt geschaad, naar redelijkheid niet tot die uitoefening had kunnen komen. Wat de Hoge Raad in de genoemde jurisprudentie in wezen doet, is het toepassen – ook vóór 1992, dus bij wege van anticipatie – van art. 3:15 i.v.m. art. 3:13, zonder dat hij deze bepalingen uitdrukkelijk noemt.

Ten slotte kan in dit verband worden gewezen op de mogelijkheid van bekrachtiging (convalescentie) van een nietige erkenning langs de weg van art. 3:59 i.v.m. art. 3:58. Volgens de Hoge Raad³ verzetten de aard van de rechtshandeling erkenning en de aard van de rechtsbetrekking tussen de man die het kind erkent, en het kind zich in beginsel niet tegen de overeenkomstige toepassing van laatstgenoemd artikel. Dit is anders in de gevallen waarin bekrachtiging van een nietige erkenning in strijd zou komen met het belang van het kind. Dat daarvan in het onderhavige geval sprake is, is evenwel niet aangevoerd.

1.2 De verhouding tussen het personen- en familierecht enerzijds en het huwelijksvermogens- en erfrecht anderzijds

3 Familie(vermogens)recht

In de visie van de wetgever omvat het personen- en familierecht tevens het huwelijksvermogensrecht, dat de vermogensrechtelijke gevolgen van het huwelijk regelt in de titels 1.6, 1.7 en 1.8. In de literatuur wordt het huwelijksvermogensrecht echter meestal als een zelfstandig rechtsgebied behandeld. Dit neemt niet weg dat er overlappingen zijn tussen het personen- en familierecht en het huwelijksvermogensrecht en dat er dwarsverbanden kunnen worden gelegd. Op grond van art. 1:80b is het huwelijksvermogensrecht in beginsel tevens het vermogensrecht ter zake van het geregistreerd partnerschap, dus het partnerschapsvermogensrecht, met uitzondering van het omtrent scheiding van tafel en bed bepaalde.

2 HR 8 april 1988, NJ 1989/170, m.nt. E.A.A. Luijten (*weigering toestemming tot erkenning I*), HR 18 mei 1990, NJ 1991/374, m.nt. E.A.A. Luijten & E.A. Alkema onder NJ 1991/375 (*weigering toestemming tot erkenning II*), HR 18 mei 1990, NJ 1991/375, m.nt. E.A.A. Luijten & E.A. Alkema (*weigering toestemming tot erkenning III*), HR 22 februari 1991, NJ 1991/376, m.nt. E.A.A. Luijten (*weigering toestemming tot erkenning IV*), HR 20 december 1991, NJ 1992/598, m.nt. E.A.A. Luijten (*weigering toestemming tot erkenning V*), alsmede HR 8 december 1995, NJ 1996/405, m.nt. J. de Boer (*weigering toestemming tot erkenning VI*). Zie ook HR 6 november 2015, NJ 2016/28, m.nt. S.F.M. Wortmann; AA 2016, p. 45–48, m.nt. A.J.M. Nuytinck (*vervangende toestemming tot erkenning; misbruik van bevoegdheid*).

3 HR 30 januari 2015, ECLI:NL:HR:2015:179; AA 2015, p. 215–218, m.nt. A.J.M. Nuytinck (*bekrachtiging nietige erkenning I*) en HR 30 januari 2015, NJ 2015/106, m.nt. S.F.M. Wortmann (*bekrachtiging nietige erkenning II*).

Zo moeten de personen wier toestemming tot het huwelijk noodzakelijk is, eveneens toestemming tot het maken of wijzigen van huwelijkse voorwaarden vóór het huwelijk geven (art. 1:117 i.v.m. art. 1:37-39). Ook kan in dit verband worden gewezen op de afbakening van de begrippen echtscheidingsconvenant en huwelijkse voorwaarden,⁴ alsmede op de huwelijksvermogensrechtelijke en alimentatierechtelijke visie op het leerstuk van de pensioenverevening.⁵

Het erfrecht, dat de vermogensrechtelijke gevolgen van de overgang van het vermogen van de erflater op één of meer erfgenamen regelt, is geregeld in Boek 4 BW.

Het huwelijks- en partnerschapsvermogensrecht en het erfrecht tezamen noemt men wel het familievermogensrecht. Als overkoepelende term voor het personen- en familierecht, het huwelijksvermogensrecht en het erfrecht zou 'familie(vermogens)recht' kunnen worden gebruikt. Ook 'relatie(vermogens)recht' raakt meer in zwang, zij het dat laatstgenoemde term niet alleen de beide formele relaties huwelijk en geregistreerd partnerschap, maar ook de informele relatie – het ongehuwd en ongeregistreerd samenwonen – omvat. In het laatste geval spreekt men ook wel van samenlevingsvermogensrecht.

1.3 De betekenis van het verdragenrecht voor het personen- en familierecht

4 EVRM

Het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM), ook wel het Verdrag van Rome genoemd,⁶ is ongetwijfeld het belangrijkste verdrag voor het Nederlandse personen- en familierecht geworden. Vooral sinds 13 juni 1979, toen het Europees Hof voor de Rechten van de Mens het *Marckx*-arrest wees,⁷ springt het belang van dit Verdrag in het oog. Het Hof besliste dat de onderscheiding tussen wettige en natuurlijke kinderen en die tussen gehuwde en ongehuwde moeders in het Belgische recht discriminatoir zijn. Het gaat daarbij in het bijzonder om art. 8 en 14 EVRM. Omdat het EVRM direct werkende bepalingen heeft, is deze uitspraak ook voor Nederland van groot belang (art. 94 Grondwet). Art. 8 en 14 EVRM lopen als een rode draad door het gehele Nederlandse personen- en familierecht heen. Daarom is het van belang reeds nu kennis te nemen van de tekst van deze artikelen.

4 Vgl. HR 26 januari 1979, NJ 1980/19, m.nt. E.A.A. Luijten (*Stramproy/Lelystad*), HR 7 maart 1980, NJ 1980/363, m.nt. E.A.A. Luijten (*afstand van alimentatie I*), HR 23 september 1983, NJ 1984/544, m.nt. E.A.A. Luijten (*huwelijkse voorwaarden in extremis*), HR 12 januari 1996, NJ 1996/352 (*afstand van alimentatie II*) en HR 30 maart 2012, NJ 2012/422, m.nt. L.C.A. Verstappen; AA 2012, p. 630-634, m.nt. A.J.M. Nuytinck (*de verwatering van het onderscheid tussen huwelijkse voorwaarden en echtscheidingsconvenant*), waaruit blijkt dat art. 1:132 e.v. niet alleen gelden voor bij huwelijkse voorwaarden overeengekomen verrekenverplichtingen, maar ook voor bij echtscheidingsconvenant overeengekomen verrekenverplichtingen (zie hierna nr. 134).

5 Vgl. HR 27 november 1981, NJ 1982/503, m.nt. E.A.A. Luijten & W.H. Heemskerk; AA 1982, p. 665-671, m.nt. P. van Schilfgaarde (*Boon/Van Loon*), waarover een overvloed van literatuur is verschenen; zie hierna nr. 142.

6 Verdrag van 4 november 1950, Trb. 1951, 154.

7 EHRM 13 juni 1979, NJ 1980/462, m.nt. E.A. Alkema (*Marckx/België*).

Art. 8 EVRM luidt als volgt.

1. Een ieder heeft recht op respect voor zijn privéleven (Engels: 'private life'; Frans: 'vie privée'), zijn familie- en gezinsleven (Engels: 'family life'; Frans: 'vie familiale'), zijn woning en zijn correspondentie.
2. Geen inmenging van enig openbaar gezag is toegestaan in de uitoefening van dit recht, dan voor zover bij de wet is voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.

Art. 14 EVRM luidt als volgt.

Het genot van de rechten en vrijheden die in dit Verdrag zijn vermeld, moet worden verzekerd zonder enig onderscheid op welke grond ook, zoals geslacht, ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationale of maatschappelijke afkomst, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte of andere status.

Daarnaast is voor het Nederlandse personen- en familierecht art. 12 EVRM van belang, volgens welk artikel mannen en vrouwen van huwbare leeftijd het recht hebben te huwen en een gezin te stichten volgens de nationale wetten die de uitoefening van dit recht beheersen. In Nederland kan het gezin tegenwoordig worden omschreven als elk leefverband van één of meer volwassenen die verantwoordelijkheid dragen voor de verzorging en opvoeding van één of meer kinderen.⁸

Nederland heeft inmiddels het onderscheid tussen wettige en natuurlijke kinderen, aanvankelijk slechts op het gebied van het erfrecht, opgeheven.⁹ Het afstammingsrecht is in 1998 gevolgd.¹⁰ In de nieuwe wettelijke regeling daarvan zijn de termen 'wettig', 'onwettig' en 'natuurlijk' verdwenen. Dit neemt echter niet weg dat nog steeds onderscheid moet worden gemaakt tussen erkende en niet-erkende kinderen, omdat het bestaan van een familierechtelijke betrekking – een gevolg van erkenning – voor tal van onderdelen van het personen- en familierecht van belang blijft. Men kan hierbij o.a. denken aan het gezag over minderjarige kinderen, het omgangsrecht en het alimentatierecht.

De werking van het EVRM heeft zowel een positief als een negatief aspect. Positief is dat, wanneer de Nederlandse wetgeving door maatschappelijke ontwik-

8 Vgl. *Kamerstukken II 1995/96, 24887, 1, p. 1* (notitie over de maatschappelijke positie en de functie van het gezin). Ook de SHO hanteert in haar rapport, p. 561, deze definitie. De term 'gezin' komt behalve in het EVRM eveneens voor in o.a. art. 1:82, 249, 253l lid 1, 253s lid 1, 336a lid 1, 395 en 395a lid 2. Zie voor een samenvatting van dit rapport ook J. van der Hoeven & E.C.C. Punselie, *FJR 2017/4*, p. 11-17. Zie in het bijzonder over meeroudergezag P. Vlaardingerbroek, *EB 2017/21*, p. 47-51. Zie ten slotte de special 'Staatscommissie', *FJR 2017*, afl. 5, *FJR 2017/25*, p. 117 en *FJR 2017/27-32*, p. 120-154. De 68 aanbevelingen van de SHO treft men als bijlage achterin dit studieboek aan.

9 Wet van 27 oktober 1982, *Stb. 1982, 608*, in werking getreden op 1 december 1982 met terugwerkende kracht tot en met 13 juni 1979, de datum van het in voetnoot 7 genoemde *Marckx*-arrest, tot wegneming van het onderscheid tussen wettige en natuurlijke kinderen in het erfrecht.

10 Wet van 24 december 1997, *Stb. 1997, 772*, in werking getreden op 1 april 1998, tot herziening van het afstammingsrecht alsmede van de regeling van adoptie.

kelingen is achterhaald dan wel hiaten vertoont, de Hoge Raad c.q. het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in het concrete geval tot een bevredigende oplossing kan komen door toepassing van art. 8, al dan niet in verbinding met art. 14 EVRM. De begrippen ‘familie- en gezinsleven’ en ‘privéleven’ zijn immers zeer rekbaar. Negatief is dat juist door de abstractie van deze begrippen er al snel sprake is van rechtsonzekerheid. De justitiabele weet tevoren nooit waar hij aan toe is: de ene keer zet de rechter met het grootste gemak het nationale recht opzij met een beroep op het familie- en gezinsleven of privéleven in de zin van art. 8 lid 1 EVRM, de andere keer acht de rechter nationale inmenging in de uitoefening van het recht op respect voor familie- en gezinsleven of privéleven gerechtvaardigd met een beroep op de uitzonderingsbepaling van art. 8 lid 2 EVRM. In het laatste geval maakt de rechter nogal eens gebruik van de formule dat het ‘de rechtsvormende taak van de rechter te buiten gaat’ om een beslissing te nemen die het nationale recht opzijzet.¹¹

Ook de verschillende Protocollen bij het EVRM worden steeds belangrijker en daarop wordt in rechte steeds vaker een beroep gedaan. Zo zou men zich kunnen afvragen of de regeling van de legitieme portie in het erfrecht (art. 4:63 e.v.), die kan worden beschouwd als een inbreuk op de testeervrijheid van de erflater, niet in strijd is met art. 1 Protocol 1 EVRM.¹² De voor het personen- en familierecht belangrijke art. 7, 9, 21, 23, 24, 25, 26 en 33 Handvest van de grondrechten van de Europese Unie,¹³ die voor Nederland sinds 1 december 2009 gelden, mogen in dit verband evenmin onvermeld blijven.

5 IVBPR

Een ander verdrag dat voor het Nederlandse personen- en familierecht van belang is, is het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (IVBPR), ook wel het VN-Verdrag van New York of BUPO-Verdrag genoemd.¹⁴ Art. 2, 17, 23, 24 en 26 IVBPR komen in grote lijnen overeen met de in nr. 4 genoemde art. 8, 12 en 14 EVRM. Ook op het IVBPR wordt in rechte steeds vaker een beroep gedaan, met name als het gaat om discriminatoire bepalingen in Boek 1 BW, zoals in het oude naamrecht ten aanzien van het ontbreken van een keuzemogelijkheid voor de ouders met betrekking tot de geslachtsnaam van het kind.¹⁵ Ook het IVBPR heeft een aantal direct werkende bepalingen (art. 94 Grondwet).

11 Zie bijvoorbeeld voor het oude afstammingsrecht HR 16 november 1990, NJ 1991/475 (*ontkenning vaderschap door moeder I*) en HR 4 november 1994, NJ 1995/249, m.nt. J. de Boer (*ontkenning vaderschap door moeder II*); wat laatstgenoemde beschikking betreft kan hieraan worden toegevoegd: ondanks EHRM 27 oktober 1994, NJ 1995/248, m.nt. J. de Boer (*Kroon e.a./Nederland*); vgl. hierna nr. 178 e.v.

12 Protocol van 20 maart 1952, Trb. 1952, 80. Zie I. Kriens, ‘De legitieme portie als beperking van het eigendomsrecht’, in: S.D. Lindenbergh & I. Tillema (red.), *Fundamentele rechten en vermogensrecht* (reeks Jonge meesters), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2011, p. 49-67, die tot de conclusie komt dat de legitieme portie een gerechtvaardigde beperking van het eigendomsrecht is.

13 Handvest van 7 december 2000, PbEG 2000, C 364. Vgl. HR 17 januari 2014, NJ 2014/154, m.nt. S.F.M. Wortmann (*rechter moet totstandkoming omgangsregeling bevorderen*), waarin de Hoge Raad art. 24 lid 3 Handvest van de grondrechten van de Europese Unie toepast (zie hierna nr. 234).

14 Verdrag van 19 december 1966, Trb. 1969, 99.

15 Vgl. HR 23 september 1988, NJ 1989/740, m.nt. E.A. Alkema & E.A.A. Luijten (*Beukema en Van Veen*), waarin de Hoge Raad art. 26 IVBPR toepast.

6 Andere verdragen

Het EVRM en het IVBPR zijn de algemeenste verdragen met betekenis voor het Nederlandse personen- en familierecht. Zij bevatten veelal direct werkende bepalingen. Daarnaast bestaan er uiteraard verdragen die van belang zijn voor deelgebieden van het personen- en familierecht en die aan de orde komen in de literatuur over internationaal privaatrecht, nu zij vooral betrekking hebben op het conflictenrecht en de erkenning en tenuitvoerlegging van buitenlandse rechterlijke beslissingen. Veel conflictenrechtelijke wetten zijn op 1 januari 2012 ingetrokken. De inhoud daarvan is – al dan niet met wijzigingen – verhuisd naar het op deze datum in werking getreden Boek 10 BW (Internationaal privaatrecht).¹⁶ Voor het familie-(vermogens)recht zijn allereerst de in titel 10.1 (art. 10:1-17) opgenomen algemene bepalingen van internationaal privaatrecht van belang, in het bijzonder art. 10:1, dat bepaalt dat de in Boek 10 en andere wettelijke regelingen vervatte regels van internationaal privaatrecht de werking van voor Nederland bindende internationale en communautaire regelingen onverlet laten. De wetgever bedoelt hiermee verdragen en verordeningen van de Europese Unie, waarnaar hij in Boek 10 zelf ook regelmatig verwijst. Men zie voor dergelijke verwijzingen op het gebied van het familie(vermogens)recht art. 10:18, 27, 42, 43, 53, 54, 90, 94 lid 3, 98 lid 1, 103, 104, 107, 111, 113, 114, 116, 145, 149 lid 1, 151 lid 1 en 152 lid 2 en 3. Daarnaast zijn in het algemeen van belang voor het personen- en familierecht inclusief het huwelijks- en partnerschapsvermogensrecht de titels 10.2-10.7 (art. 10:18-116) en voor het erfrecht titel 10.12 (art. 10:145-152).

Aparte vermelding verdient het VN-Vrouwenverdrag (IVDV, Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen),¹⁷ dat ook voor het familie(vermogens)recht steeds belangrijker wordt. Zo is de stelling verdedigbaar dat de Nederlandse regeling van de bestuursverdeling (privatief bestuur) in geval van de wettelijke gemeenschap van goederen (art. 1:97 lid 1 eerste volzin) weliswaar niet de iure, maar in ieder geval wel de facto in strijd is met het VN-Vrouwenverdrag, omdat in Nederland in een (hetero)huwelijk gemiddeld nog steeds het grootste gedeelte van het inkomen wordt verdiend door de man, zodat in beginsel slechts hij privatief bestuursbevoegd is ten aanzien van dit inkomen, d.w.z. met uitsluiting van de vrouw, omdat de man de formele verkrijger is. In het bijzonder gaat het hierbij om art. 15 lid 2 tweede volzin en 16 lid 1 aanhef en onder h IVDV: vrouwen behoren gelijke rechten te hebben om 'bezittingen te beheren' en dezelfde rechten voor beide echtgenoten moeten worden verzekerd 'met betrekking tot eigendom, verwerving, beheer, bestuur en genot van en beschikking over bezittingen, hetzij om niet hetzij onder bezwarende titel'. Weliswaar is de bestuursregeling in het huwelijksvermogensrecht gewijzigd sinds 1 januari 2012 en is toen het stelsel van privatief bestuur

¹⁶ Wet van 19 mei 2011, *Stb.* 2011, 272, in werking getreden op 1 januari 2012, tot vaststelling en invoering van Boek 10 (Internationaal privaatrecht) van het Burgerlijk Wetboek (Vaststellings- en Invoeringswet Boek 10 Burgerlijk Wetboek). Zie over internationaal personen-, familie- en erfrecht in het bijzonder *Asser/Vonken 10-II* 2016.

¹⁷ Verdrag van 18 december 1979, *Trb.* 1980, 146.

vervangen door een stelsel van gemengd privaatief-cumulatief bestuur, maar voor goederen op naam (registergoederen, vorderingen op naam, aandelen op naam in een NV en aandelen in een BV), alsmede voor erfrechtelijke verkrijgingen en giften (zowel die op naam als die niet op naam) is het stelsel van privaatief bestuur gehandhaafd.

1.4 Bijzondere wetten

7 Personen- en familierecht niet alleen in Boek 1 BW

Het grootste gedeelte van het personen- en familierecht is neergelegd in Boek 1 BW. Daarnaast is ook een aantal bijzondere wetten van belang. Men kan bijvoorbeeld denken aan de Pleegkinderenwet,¹⁸ de Wet opnemng buitenlandse kinderen ter adoptie,¹⁹ de Jeugdwet,²⁰ de Wet verevening pensioenrechten bij scheiding,²¹ de Wet bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen,²² de Wet donorgegevens kunstmatige bevruchting²³ en de Embryowet.²⁴

1.5 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering

8 Familieprocesrecht

Het familieprocesrecht is neergelegd in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, en wel in Boek III, titel 6 (art. 798-828 Rv). Het derde Boek handelt over rechtspleging van onderscheiden aard en de zesde titel daarvan over rechtspleging

18 Wet van 21 december 1951, *Stb.* 1951, 595, in werking getreden op 1 juni 1953, houdende voorzieningen betreffende het toezicht op de verzorging en opvoeding van pleegkinderen. Deze wet is ingetrokken door de Wet van 12 maart 2014, *Stb.* 2014, 131, in werking getreden op 1 januari 2015, tot aanpassing van wetgeving en vaststelling van overgangsrecht in verband met de herziening van de maatregelen van kindbescherming. Zie voor deze herziening zelf de Wet van 12 maart 2014, *Stb.* 2014, 130, in werking getreden op 1 januari 2015, tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, de Wet op de jeugdzorg en de Pleegkinderenwet in verband met herziening van de maatregelen van kindbescherming.

19 Wet van 8 december 1988, *Stb.* 1988, 566, in werking getreden op 15 juli 1989, houdende regelen inzake de opnemng in Nederland van buitenlandse pleegkinderen met het oog op adoptie.

20 Wet van 1 maart 2014, *Stb.* 2014, 105, in werking getreden deels op 15 maart 2014 en deels op 1 januari 2015, inzake regels over de gemeentelijke verantwoordelijkheid voor preventie, ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen en ouders bij opgroei- en opvoedingsproblemen, psychische problemen en stoornissen (Jeugdwet).

21 Wet van 28 april 1994, *Stb.* 1994, 342, in werking getreden op 1 mei 1995, tot vaststelling van regels met betrekking tot de verevening van pensioenrechten bij echtscheiding of scheiding van tafel en bed (Wet verevening pensioenrechten bij scheiding) en daarmee verband houdende wijzigingen in andere wetten.

22 Wet van 29 oktober 1992, *Stb.* 1992, 669-671, in werking getreden op 17 januari 1994, tot vervanging van de Wet van 27 april 1884, *Stb.* 1884, 96, tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen.

23 Wet van 25 april 2002, *Stb.* 2002, 240, in werking getreden deels op 1 januari 2004 en deels op 1 juni 2004, houdende regels voor de bewaring, het beheer en de verstrekking van gegevens van donoren bij kunstmatige donorbevruchting.

24 Wet van 20 juni 2002, *Stb.* 2002, 338, in werking getreden op 1 september 2002, houdende regels inzake handelingen met geslachtscellen en embryo's.

in zaken betreffende het personen- en familierecht. Binnen deze titel wordt weer onderscheid gemaakt tussen rechtspleging in andere zaken dan scheidingszaken (eerste afdeling) en rechtspleging in scheidingszaken (tweede afdeling). Onder scheiding zijn in dit verband begrepen echtscheiding, scheiding van tafel en bed en ontbinding van het huwelijk na scheiding van tafel en bed. Voorts bevat laatstgenoemde afdeling regels over voorlopige voorzieningen, nevenvoorzieningen en ontbinding van een geregistreerd partnerschap.

Naast Boek III, titel 6, zijn voor het familieprocesrecht in het bijzonder van belang Boek I, titel 3, over de verzoekprocedure in eerste aanleg (art. 261-291 Rv), Boek I, titel 8, over hoger beroep in verzoekprocedures (art. 358-362 Rv) en Boek I, titel 11, afdeling 5, over beroep in cassatie in verzoekprocedures (art. 426-429 Rv). Deze algemene regels zijn van toepassing, tenzij daarvan in het familieprocesrecht wordt afgeweken. Voorbeelden van dergelijke afwijkingen treft men aan in art. 806 lid 1, 818 lid 1, 820 lid 1 en 827 lid 2 Rv.

Het familieprocesrecht is met ingang van 1 april 1995²⁵ ingrijpend herzien. Bij deze wetwijziging is het familieprocesrecht vereenvoudigd en gestroomlijnd. Belangrijk is ook de wijziging van 2007.²⁶ Sinds 2013 is art. 803 Rv gewijzigd in verband met het beginsel van openbaarheid van de behandeling van zaken betreffende het personen- en familierecht en binnenkort wordt een nieuw art. 801a Rv ingevoegd in verband met de mogelijkheid ambtshalve gegevens toe te voegen aan het procesdossier van een minderjarige.²⁷ Ten slotte heeft het Programma Kwaliteit en Innovatie rechtspraak (KEI) van het Ministerie van Veiligheid en Justitie en de Raad voor de rechtspraak tot drie nieuwe wetten geleid, die vanaf 2017 gefaseerd in werking treden.²⁸

25 Wet van 7 juli 1994, *Stb.* 1994, 570, in werking getreden op 1 april 1995, tot herziening van het procesrecht in zaken van personen- en familierecht.

26 Wet van 22 november 2006, *Stb.* 2006, 589, in werking getreden op 1 mei 2007, tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband meterschikking van de bevoegdheidsverdeling tussen rechtbank en kantonrechter, alsmede van artikel 12 van dat Boek en van artikel 268 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

27 Wet van 26 april 2012, *Stb.* 2012, 200, in werking getreden op 1 januari 2013, tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en enkele andere wetten teneinde nader inhoud te geven aan het beginsel van openbaarheid van de behandeling van zaken betreffende het personen- en familierecht, respectievelijk concept-wetsvoorstel van 1 februari 2012 tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met de mogelijkheid ambtshalve gegevens toe te voegen aan het procesdossier van een minderjarige.

28 Wet van 13 juli 2016, *Stb.* 2016, 288, tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en de Algemene wet bestuursrecht in verband met vereenvoudiging en digitalisering van het procesrecht, Wet van 13 juli 2016, *Stb.* 2016, 289, tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met vereenvoudiging en digitalisering van het procesrecht in hoger beroep en cassatie, alsmede Wet van 13 juli 2016, *Stb.* 2016, 290, houdende aanpassing van wetten in verband met de invoering van de Wet tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en de Algemene wet bestuursrecht in verband met vereenvoudiging en digitalisering van het procesrecht en van de Wet tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met vereenvoudiging en digitalisering van het procesrecht in hoger beroep en cassatie (Invoeringswet vereenvoudiging en digitalisering procesrecht), kortweg KEI-wetten I, II en III genaamd.

1.6 Plan van behandeling

9 Te behandelen onderwerpen uit het personen- en familierecht

In dit studieboek wordt niet het gehele personen- en familierecht besproken. De belangrijkste thema's worden aan de orde gesteld, zoals het naamrecht, het recht met betrekking tot huwelijk en geregistreerd partnerschap, het huwelijks- en partnerschapsvermogensrecht, het scheidings(vermogens)recht, het alimentatie-recht, het afstammingsrecht, minderjarigheid, het gezag over minderjarige kinderen, omgang en informatie, alsmede de drie beschermingsmaatregelen ten behoeve van meerderjarigen, te weten curatele, meerderjarigenbewind en mentorschap. De nadruk ligt daarbij op de verbindingen met het algemene vermogensrecht, hetgeen passend is in een studieboek waarin ook het familievermogensrecht wordt behandeld. Om diezelfde reden is in dit studieboek afgezien van een bespreking van het jeugd(beschermings)recht, waartoe ook het jeugdstrafrecht behoort.

Bij de behandeling van de familierechtelijke onderwerpen wordt zoveel mogelijk de volgorde van Boek 1 BW aangehouden. Dit neemt niet weg dat, waar nodig, dwarsverbanden met andere onderdelen van het personen- en familierecht en met het algemene vermogensrecht worden gelegd.

De aard van dit boek – een studieboek en geen handboek – brengt mede dat de behandeling van het positieve Nederlandse personen- en familierecht, zoals dit is neergelegd in wet en verdrag en toegepast in de jurisprudentie van de Hoge Raad en van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, vooropstaat. Dit betekent dat historische en rechtsvergelijkende beschouwingen nagenoeg geheel ontbreken en dat in beperkte mate aandacht wordt besteed aan lagere jurisprudentie.

1.7 Andere literatuur betreffende het personen- en familierecht, huwelijksvermogensrecht en erfrecht

10 Bibliografie

Dit studieboek is primair bestemd voor studenten die zich in de eerste bachelorfase van de studie notarieel recht dan wel in de tweede bachelorfase of masterfase van de studie Nederlands recht bevinden. In een studieboek behoren, anders dan in een handboek, geen overvloedige verwijzingen naar andere literatuur en lagere jurisprudentie dan die van de Hoge Raad en van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens te worden opgenomen. Vandaar dat hiernaar in dit boek slechts sporadisch wordt verwezen en dat op deze plaats wordt volstaan met het noemen van de belangrijkste literatuur op het gebied van het familie(vermogens)recht. Voor een verdieping van het in dit boek behandelde en voor een bespreking van de in dit boek ontbrekende onderwerpen blijft kennismaking van die andere literatuur derhalve noodzakelijk.

1. C. Asser & J. de Boer, *Asser/De Boer 1**, Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 1*. Personen- en familierecht, Deventer: Kluwer 2010 (18e druk).
2. C. Asser, J. de Boer, W.D. Kolkman & F.R. Salomons, *Asser/De Boer, Kolkman & Salomons 1-II*, Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 1. Personen- en

- familierecht. Deel II. Huwelijk, geregistreerd partnerschap en ongehuwd samenleven*, Deventer: Wolters Kluwer 2016 (19e druk).
3. C. Asser & S. Perrick, *Asser/Perrick 3-V, Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 3. Vermogensrecht algemeen. Deel V. Gemeenschap*, Deventer: Wolters Kluwer 2015 (3e druk).
 4. C. Asser & S. Perrick, *Asser/Perrick 4, Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 4. Erfrecht en schenking*, Deventer: Wolters Kluwer 2017 (16e druk).
 5. C. Asser, A.P.M.J. Vonken, F.W.J.M. Schols & F. Ibili, *Asser/Vonken 10-II, Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 10. Internationaal privaatrecht. Deel II. Internationaal personen-, familie- en erfrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2016 (2e druk).
 6. J.A.C. Bartels, *Jeugd- en adolescentenstrafrecht* (Studiepockets Strafrecht nr. 20), Deventer: Wolters Kluwer 2017 (6e druk).
 7. A.R. de Bruijn, W.G. Huijgen & B.E. Reinhartz, *Het Nederlandse huwelijksvermogensrecht*, Deventer: Kluwer 2012 (5e druk).
 8. M.R. Bruning, T. Liefwaard & P. Vlaardingerbroek, *Jeugdrecht en jeugdhulp*, Amsterdam: Reed Business Education 2014 (7e druk).
 9. Gr. van der Burght, E.W.J. Ebben & M.R. Kremer, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe Burgerlijk Wetboek, Vaststellingswet Boek 4, Erfrecht*, Deventer: Kluwer 2002.
 10. Gr. van der Burght, E.W.J. Ebben & M.R. Kremer, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe Burgerlijk Wetboek, Invoeringswet Boek 4, Erfrecht*, Deventer: Kluwer 2003.
 11. P.C. van Es, *Erfrecht van de langstlevende echtgenoot* (Monografieën BW nr. B19), Deventer: Kluwer 2009.
 12. A. Heida, C.A. Kraan & Q.J. Marck, *Echtscheidingsrecht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2013 (11e druk).
 13. W. Heuff, *Legitieme portie* (Monografieën BW nr. B20), Deventer: Kluwer 2004.
 14. W.G. Huijgen, J.E. Kasdorp, B.E. Reinhartz & J.W. Zwemmer, *Compendium erfrecht*, Deventer: Kluwer 2005 (6e druk).
 15. W.G. Huijgen, W.D. Kolkman, L.C.A. Verstappen & S.F.M. Wortmann, *Rechtspraak Personen- en familierecht, huwelijksvermogensrecht en erfrecht*, Sdu Rechtspraakreeks, Den Haag: Sdu Uitgevers 2012 (5e druk).
 16. J.G. Klaassen, J. Eggens, E.A.A. Luijten & W.R. Meijer, *Huwelijksgoederen- en erfrecht. Eerste gedeelte: Huwelijksgoederenrecht*, Deventer: Kluwer 2005 (13e druk).
 17. J.G. Klaassen, J. Eggens, E.A.A. Luijten & W.R. Meijer, *Huwelijksgoederen- en erfrecht. Tweede gedeelte: Erfrecht*, Deventer: Kluwer 2008 (12e druk).
 18. C.A. Kraan & S.H. Heijning, *Het huwelijksvermogensrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2017 (7e druk).
 19. E.A.A. Luijten, *Erfrecht; algemene inleiding en erfrecht bij versterf* (Monografieën BW nr. B18), Deventer: Kluwer 2012 (3e druk).
 20. W.R. Meijer, *De afwikkeling van een huwelijksgemeenschap* (Monografieën (echt)scheidingsrecht nr. 1), Den Haag: Sdu Uitgevers 2009 (5e druk).
 21. W.R. Meijer, *De afwikkeling van huwelijksvoorwaarden* (Monografieën (echt)scheidingsrecht nr. 2), Den Haag: Sdu Uitgevers 2008 (4e druk).
 22. W.R. Meijer, *Gevolgen van de erfopvolging* (Monografieën BW nr. B22), Deventer: Kluwer 2005.
 23. T.J. Mellema-Kranenburg, *Executele en bewind* (Monografieën BW nr. B21b), Deventer: Wolters Kluwer 2016 (2e druk).
 24. M.J.A. van Mourik, *Erfrecht* (Monografieën Privaatrecht nr. 1), Deventer: Kluwer 2013 (6e druk).
 25. M.J.A. van Mourik & F.W.J.M. Schols, *Huwelijksvermogensrecht* (Monografieën Privaatrecht nr. 12), Deventer: Wolters Kluwer 2017 (13e druk).
 26. M.J.A. van Mourik & F.W.J.M. Schols, *Gemeenschap* (Monografieën BW nr. B9), Deventer: Wolters Kluwer 2016 (7e druk).
 27. M.J.A. van Mourik, B.M.E.M. Schols, F.W.J.M. Schols, L.C.A. Verstappen & B.C.M. Waaijer, *Handboek Erfrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015 (6e druk).